

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
**Sivil Toplum Kuruluşları
Eğitim ve Araştırma Birimi**

**Yoksulluk, dışlanma ve STK'lar
Prof. Dr. Ahmet İnel**

**Sivil Toplum ve Demokrasi
Konferans Yazıları no 6, 2005**

Yayına hazırlayan: Arzu Karamani

Ahmet İnsel: Geçen senekilerden farklı olarak, bu sene üç temayı ele alacağım; birincisi yoksulluk, dışlanma ve bu sorunlar karşısında STK'ların işlevleri, yapabilecekleri, politikaları ve konumları, ikincisi insan hakları sorunu karşısında STK'lar ve üçüncüsü de STK'ların siyasetle ilişkisi. Bu üç temanın tamamlayısı olan dördüncüsü, son iki temanın içinde kaçınılmaz olarak ele alacağım savunmacılık kavramı; savunmacılık duruşu çerçevesinde STK'lar nerede yer alıyor? STK'larla milliyetçilik bağlantısına, sadece zamanım olmadığı için değil, bu konuda pek de ne diyeceğimi bilmediğim için girmeyeceğim.

Yoksulluk ve dışlanmadan başlayalım: Yoksulluk kavramının iktisatçılar ve sosyologlar tarafından nasıl değerlendirildiğini biliyor musunuz bilmiyorum ama, az bildiğinizi varsayıyorum, eğer bu konuda donanımlıysanız söyleyin, devam etmeyeyim. Yoksulluk ve dışlanmışlık kavramlarının elbette baştan tanımlanması lazım. İktisatçılar ve sosyologlar burada bazen kesişen, bazen ayrışan tanımlar kullanırlar. İktisatçılar için yoksulluk, doğal bir kavram yani, gözle görülür ve hemen tespit edilebilir bir kavram değildir. Sosyologlar buna daha yakındır. İktisatçılar için yoksulluk kavramı çok ciddi yöntemsel bir çabanın arkasından tanımlanabilecek bir kavramdır. STK'larla ilgili olarak baktığımızda, bu kavramın iki farklı tür yoksulluk kavramı ürettiğini görürüz; STK'lar da bu iki farklı yoksulluk kavramını dikkate almak zorundadırlar, çünkü ikisiyle mücadele, aynı politika araçlarını devreye sokmaz. İktisatçılar açısından bakıldığında klasik diyebileceğimiz birinci yoksulluk kavramı, “mutlak yoksulluk” kavramıdır. İktisadi tanımlamasını size sonra vereceğim; sosyolojik anlamda tanımlarsak mutlak yoksulluk, kişilerin insan olarak varlıklarını devam ettirememeye, ettiremeyecek bir gelire veya edinime sahip oldukları bir yetersizlik halidir; mutlak yetersizlik halidir. Kişi olarak varlığını devam ettirememeyi çok dar olarak alırsanız, açlık sınırında yoksulluk olarak tanımlayabilirsiniz. Yani fizyolojik olarak varlığını devam ettirmek için ihtiyacı olan gıdalara ulaşamamaktır. Eğer yoksulluğu fizyolojik mutlak ihtiyaç eksikliği olarak tanımlarsanız -ki bu mutlak yoksulluğun en dar tanımıdır, fizyolojik de dar anlamıyla, sadece gıdaya ilişkin mutlak ihtiyaç eksikliğidir- bu, esas olarak sizin “açlıkla mücadele” olarak tanımlayacağınız bir yoksullukla mücadele politikasını gündeme getirecektir. Bunun iktisatta, Dünya Gıda Teşkilatı'nın tespit ettiği ve kişilerin yetişkin veya çocuk olmalarına göre değişen kilo/kalori ölçekli bir asgari ihtiyaç tablosu vardır. Burada yapacağınız iş, kimin fizyolojik gıda ihtiyacına ulaşamadığını tespit etmektir. Burada iktisat politikası veya

yoksullukla mücadele politikası olarak ne yapabilirsiniz? Ya sosyolojik bir yaklaşımdan hareket edeceksiniz ve diyeceksiniz ki biz insanlara aynı yardım verelim, insanların bu yardımla açlıkla mücadelede hayatta kalmalarını sağlayalım. Bu anlayış en fazla acil yardım mekanizmalarında kullanılır. Acil yardım mekanizmalarında insanları hayatta tutmak önemlidir. Artık onun az yediği çok yediği değil, hayatta kalması önemlidir. Uluslararası STK'ların geleneksel olarak yakın zamana kadar en fazla yaptıkları girişim olan, açlıkla mücadele için acil yardım girişimleri dediğimiz yardımdır bu; açlığın bulunduğu yerler için nakdi veya aynı yardım toplayarak, ama bunu her zaman aynı yardım şeklinde vererek yapmak. Bu yardımı siz nakdi olarak yapabilirsiniz, ama yardım, bu mücadelede nakdi yapılmaz. Bu genel bir kuraldır. Açlıkla mücadele eden acil yardımda nakdi yardım değil, para yardımı değil, aynı yardım yapılır.

Gördüğümüz gibi bir yoksulluk tanımı tespit ettik ve yoksulluk tanımından hareket ederek de bir müdahale aracı tespit ettik. Peki niye aynı yardım yapılır da, nakdi yardım yapılmaz? Burada şunu da belirteyim: Dünya Bankası ve geleneksel egemen iktisatçıların yaklaşımına aykırı olan bu aynı yardım gereği konusunda çok ciddi bir tartışma var. Niye aynı yardım yapılır, çünkü oralar, insanların parasıyla da gıdaya ulaşma imkânının olmadığı yerlerdir. Niye parasıyla gıdaya ulaşamazlar? Şunu aklınızdan çıkarın; yeterli gıda olmadığı için değil. Kırk-elli yıldan beri dünyanın hemen hemen hiç bir yerinde insanlar, ulaşılabilir bir yerde yeterli gıda olmadığı için ölmüyorlar. Nobel iktisat ödülünü kazanmış Amartya Sen'in, bu ödülü kazanmasına yol açan makalelerinden bir tanesi, Hindistan'daki açlıkla ilgili yaptığı incelemedir ve şunu gösterir: Açlık, yokluk demek değildir. Açlık, varolana ulaşamamaktır. Varolana ulaşamamak, sadece para sorunu değil, aynı zamanda bir alt yapı sorunudur. Dolayısıyla acil yardım konusunda örgütlenmiş bir STK, çok farklı bir yapılanmayı gerektirir. Nedir bu farklı yapılanma? Para toplayabilmek ve bunu çok hızlı biçimde aynı yardım operasyonlarına çevirebilmek. Yakın döneme kadar STK'lar kendi rollerini, kalkınmış ülkelerdeki gıda fazlasını, kalkınmakta olan ülkelerdeki gıda eksikliğine aktarım mekanizması olarak görüyorlardı. Fransa'da, Almanya'da tüketilemeyecek fazla gıda var. Neden fazla gıda var, çünkü tarım sübvansiyonu var, tüketimin çok daha üzerinde bir üretim oluyor ve stoklanıyor. 1990'ların ortalarına kadar Avrupa STK'ları kendilerini, bu fazla gıdanın hibe yoluyla verilmesi ve eksik gıda noktalarına taşınması üzerine örgütlemişlerdi. Bunun birkaç nedenden dolayı

zor, masraflı ve yararsız, veya en azından sonuçları itibariyle bazı açılardan zararlı olduğu konusunda geniş bir konsensus oluştu. Üç nedenle; birincisi, bu durum aynı anlamda çok ciddi bir lojistik altyapı gerektiriyor. Tonlarca süt tozunu, tonlarca un ve donmuş eti bir yerden çok daha uzak bir yere taşımanız gerekiyor. Çok ciddi bir lojistik organizasyon gerekiyor. İkincisi, çok ciddi bir taşıma maliyeti gerektiren bu operasyonun, altyapısı merkezi biçimde kötü, eksik olan bir ülkeye gerçekleştirilmesinin yarattığı çok ciddi mahsurlar var. Bu mahsurlar nedir, bir tanesini biliyoruz; yerel güç kaynaklarının bu merkezi depolara el koymaları ve sonuç olarak bu malın ihtiyaç sahiplerine, yani açlara çok azının ulaşabilmesi. Ne kadar merkezileşirse, el koyma mekanizmaları o kadar cazip hale geliyor. El koymada kazanma oranları çok yüksek. Bu ikinci sorunu tamamlayan bir yön daha var tabii; Burada neye bağımlısınız? Gelişmiş ülkelerin gıda stoklama politikalarına, tarım sektörünü desteklemek için oluşturduğu politikalara bağımlısınız. Yani Avrupa'da buğday destekleniyorsa, siz buğday unu gönderebilirsiniz, ama yolladığınız ülkede belki buğday unu geleneksel gıda malzemesi değildir. Belki orada köklerden elde edilen unlar kullanılıyordur. Bununla bağlantılı üçüncü sorun, bence de en önemlisi, sonuç olarak STK'ların en bilinçli olanlarının vardıkları ve bu konuda stratejik değişiklik yapmalarına neden olan tespit de şu: Çok uç noktaları bir kenara bırakırsak, STK'ların, açlığın hüküm sürdüğü bir bölgeye, mesela paraşütle un ya da süt tozu atmaları, belki oradaki insanların hayatta kalmalarını sağlıyor, fakat aynı zamanda o bölgenin iktisadi olarak açlığa karşı kendini reorganize etmesini engelliyor. Çünkü o şekilde gökten un atmak, civar bölgelerde insanların üretebilecekleri unu dışlayan bir operasyon. Siz orada unu atmakla, belki onun 100 km. ötesinde un depolamış tüccarın, unun fiyatını düşürmesine, fiyat düştüğü için de diğer taraftan üreticinin buğday üretmekten vazgeçmesine sebep olan bir mekanizma yaratmış oluyorsunuz. Buradan çıkarılacak sonuç nedir? Dikkat ederseniz STK'lar bu son 10 yıl zarfında aynı yardım toplamak ve taşımak yerine nakdi yardım toplayıp, bunu "yerinde tedarik" yöntemiyle dağıtmayı tercih ettiler. Günümüzde STK'ların mutlak yoksullukla mücadelede benimsedikleri yöntem, hep yerinde tedarik yöntemidir. Yerinde tedarikin kaplama alanı 50 km. olur, 500 km. olur, önemli değil. Cebinde para olan bir insan o ürüne nasıl ulaşacaksa, sizin de o şekilde ulaşmanızı sağlayacak. Dolayısıyla yardımı, oradaki dağıtım ve pazar mekanizmalarını yıkmadan, bilakis onları güçlendirerek organize etmek. Yerinde tedarik, mutlak

yoksullukla, açlık sınırındaki yoksullukla mücadelede, belli başlı uluslararası STK'ların, pratiklerinden çıkardıkları derslerden benimsedikleri bir olgu.

İkinci yoksulluk, açlık sınırı üzerindeki mutlak yoksulluk. Burada kriter nedir? İnsanların yaşamlarını insan olarak, insani biçimde devam ettirebilmelerinin asgari koşullarının sınırı. Yani insanları sadece yemek yiyen, gıdaya ihtiyacı olan yaratıklar olarak değil, aynı zamanda ısınmaya, giyinmeye, çocuk yapmaya, bir hanede oturmaya, asgari toplumsallaşma hakkına sahip olan kişiler olarak tanımlamak. Mutlak yoksulluk, "basic needs" dediğimiz bu temel ihtiyaçlar seviyesinde tanımlanmış bir yoksulluk; biraz evvelki açlıkla ilgili gıda ihtiyacıydı, bu ise temel ihtiyaçlar. Yoksulluğu temel ihtiyaçlar seviyesinde tanımladığınız zaman, yoksullukla mücadeleyi insanlara sadece gıda yardımı yapmakla sınırlayamazsınız; bu da bir mutlak yoksulluktur ama, gıda yardımıyla çözülemeyecek bir mutlak yoksulluk seviyesidir. Burada yoksulların, çok boyutlu ihtiyaç sahibi insanlar olduklarını kabul etmeniz lazım. Yani burada yoksullukla mücadele, sefer taşıyla yemek dağıtmak ve üç ayda bir evine kömür yollamak değil; o insanlara, bahsettiğim alanlardaki eksikliklerini giderebilmelerini sağlayacak olanakların çeşitli biçimlerde verilmesi. Bu konut imkânıdır, iş imkânı olabilir, taşıma olabilir, tabii gıda da olabilir; bunun yanında eğitim ve sağlıktır. Bunların verilmesinin iki yöntemi var; birincisinde bu insanlara asgari nakdi gelir güvencesi vermeniz lazım. Bunu gelir transferi yoluyla yapabilirsiniz. STK'lar burada genellikle dururlar. Niye dururlar, çünkü hiç bir STK'nın toplumsal anlamda böyle bir gelir tamamlamasına, bu ihtiyaçları karşılayacak ilave geliri o insanlara verme angajmanına girmesi mümkün değildir. –Bu belki sadece yerel olarak çalışan STK'lar için geçerli olabilir ama, o zaman da bunu bir yurttaşlık hakkı olarak değil, bir yerellik hakkı olarak tanımlamak zorunda kalacaksınız.- Niye mümkün değildir, çünkü STK'lar düzenli gelirleri olan kurumlar değildir, o nedenle bunu bir hak olarak veremezler. Bunun bir himmet değil, bir hak olarak verilmesi lazım; bu yıl verdik, gelecek yıl veremeyiz diyemezsiniz. Düzenli gelirleri olmadığı için ve bunu bir hak olarak veremeyecekleri için, nakdi tamamlayıcı gelir yöntemini kullanamazlar. Bu kamu görevidir, vergi gelirlerine dayalıdır. Bunu yapmaya kalkan STK'lar, genellikle çok dar alanda cemaat içi yaklaşımlar taşıyanlardır. Mesela bunu bir vakıf, çok dar tanımlanmış bir cemaat için yapabilir. Ama o tanımlanmış bir cemaattir. Mesela Balıklı Rum Hastanesi Vakfı, İstanbul'da sayıları zaten 2000 civarında olan Rumların yoksul olanlarına her ay para yardımında bulunabilir. Bu bir cemaatin içinde kalmıştır, cemaatin vakfının her durumda sürdürme yükümlülüğünü

üzerine aldığı bir yardımdır. Ancak kalkıp da Türkiye çapında bir yardım girişiminde bulunması mümkün değildir. Ama bunun ikinci bir yöntemi vardır; insanlara nakdi gelir yardımı yapmak yerine, bu insanların tespit edilen bazı ihtiyaçlarını, onlara karşılıksız sunmak olabilir. Mesela bir poliklinik açıp o yoksullara bedava hizmet sunmak veya poliklinik içinde STK'ların böyle bir örgütlenmeye gitmeleri; ya da bir kültür faaliyetini bedava olarak sunmak, çünkü toplumsallaşmadan bahsettik, bu da önemli; ya da eğitim sunabilmek. Dikkat ederseniz biraz evvel açıklıkla mücadelede aynı yardımın sakıncalarından bahsettim, şimdi nakdinin imkânsızlığından dolayı, hedeflenmiş bir aynı yardım girişiminin, bu tür yoksullukla mücadelede kaçınılmaz olarak seçilecek bir yöntem olduğunu söyleyebiliriz.

Kalkınmakta olan ülkelerde mutlak yoksulluğu bir şekilde tespit ettik. Uluslararası kriterler ölçü olarak alındığında, bugün dünyada Dünya Bankası'nın tespit ettiği iki tane mutlak yoksulluk seviyesi var. Bir tanesi "ekstrem yoksulluk" yani açlık sınırında yoksulluk olarak tanımlanan, satın alma gücü paritesi 1.08 doların altında kişilerin yoksul addedilmesi. Bu seviyede dünyada aşağı yukarı 1 milyar 200 bin kişi var. 1.08 dolar, satın alma gücü paritesidir; yani Hindistan'daki 1 dolarla ABD'deki 1 dolar, alım gücü itibariyle aynı değildir. Örneğin Türkiye'de 1 doların alım gücünün katsayısı takriben 1.08 dolardır. Teknik bir şey söylüyorum; satın alma gücü paritesini genel olarak bütün ekonomi için hesaplarız, tabii yoksulların seviyesine indiğiniz zaman Amerika'daki 1 doların satın alma gücü, Türkiye'deki 1 doların satın alma gücü paritesi olan 1.08'den daha fazladır. Çünkü yoksulların tüketim mallarına baktığımızda, aradaki fiyat uçurumu artar. Orada Akmerkez fiyatları ortalamaya girmeyeceği için, uçlar çok daha büyür. Tam rakamı bilmiyorum ama, yapılan tahminlere göre bu 3,5 katsayıya kadar çıkabilecek bir fark. Yani şunu söylüyorum; Türkiye'de asgari gelir tartışmaları yaşanıyor, bir yandan da Anne Krueger'in "340 dolar ile yaşanır" lafı var, tabii o 340 dolar Amerika'daki 340 dolar değil, yoksa elbette öyle bir şey olamaz. O 340 dolar bu yaptığımız hesaba göre, alım gücü itibariyle, Amerika'daki 800-900 dolara tekabül eden bir seviyedir.

Katılımcı: 1.08 dolar, günlük gelir mi?

Ahmet İnsel: Evet, kişisel günlük gelir.

Açlık seviyesinde değil de, olağan mutlak yoksulluk olarak tanımladığımız yoksulluk için Dünya Bankası'nın tespit ettiği gelir ise 2.15 dolar. Bu ayırımı niye yapıyoruz? Bir dolar seviyesinde yoksulluk hesapladığımız zaman, kalkınmış olan ülkelerde yoksulluk, hemen hemen ortadan kalkmış bir kategori olarak beliriyor. Yani her seferinde nüfusun yüzde birinin altına düşüyorsunuz, yani satın alma paritesi 1.08 dolar olan kişi sayısı çok düşük; Amerika'da yüzde dört, Fransa'da yüzde iki. Bunlar çok düşük sayılar. Bunlar da genellikle geçici yoksulluk dediğimiz yoksulluk seviyesindeki insanlar. Bildiğiniz gibi, toplumun fotoğrafını çektiğiniz zaman 21-22 yaşlarındaki insanlar, en yoksul insanlar olarak gözükürler. Çünkü gelir seviyeleri çok düşüktür, hemen hemen hiç yoktur. Genellikle aynı yardımla yaşarlar, aileleriyle birlikte dirler, objektif olarak baktığınızda çok yoksul gözükürler, ama onların o yoksulluk seviyesinde kalıp kalmayacaklarına bakmamız gerekir. Dinamik dediğimiz olgudur bu. Hiç kimse 21-22 yaşlarındaki üniversite öğrencilerinin yoksul olmasını felaket olarak algılamaz, algılamaması da gerekir. Çünkü bu bir eşik yoksulluğudur. Mutlak yoksulluk kavramı, halen daha çok kalkınmakta olan ülkeler için anlamlı olan bir kavram. Ama yoksulluk sadece kalkınmakta olan ülkelerle ilgili değil; ayrıca sadece açlıkla, temel ihtiyaçlarda ölçülebilir fiziki eksiklikle tanımlanan bir yoksulluk olmak zorunda değil. İktisatçılar ve sosyologlar, yoksulluğu bir de görelilik olarak tanımlarlar; yoksulluk sadece, tek başına insani varlığın temel ihtiyaçlarının tespit edilmesiyle, ihtiyaç eksiğinin evrensel biçimde hesaplanması değildir. Yoksulluk, içinde bulunulan ortamın ona sunduğu olanaklardan, belli bir oranın üstünde yararlanamamaktır. Dolayısıyla görelilik yoksulluk dediğimiz olgu, mutlak bir ihtiyaç eksiği hesabı üzerinden değil, içinde bulunulan toplumun sunduğu olanaklara ulaşamama, onlardan yararlanamama hali olarak tanımlanır. Şimdi bunu sosyolojik olarak tanımlıyoruz ama, bunlar kaç kişidir, kimdir diye sorduğumuz zaman, bunun istatistik olarak ortaya çıkması, kimin yoksul olduğunu tanımlamak mümkün değil. Çünkü üçüncü yoksulluk kavramına sivruluruz, öznel yoksulluk dediğimiz kavrama gideriz. Öznel yoksulluk, insanların kendilerini yoksul olarak görüp görmedikleridir. STK'lar ve iktisatçılar bu tanıma sevmeyiz, sosyologlar severler, çünkü insanlarda başka bir şeyi ifade eder. Öznel yoksulluk tanımına baktığımızda, çok ilginç bir şey ortaya çıkar; zengin ülkelerde öznel yoksulluk daha yüksektir, insanlar kendilerini daha fakir görürler. Fakir ülkelerde yapılan anketlerde "zengin misiniz, yoksul musunuz" diye sorulduğunda, aslında nesnel olarak yoksul olan kişilerin bir kısmının, kendilerini yoksul olarak tanımlamadıkları görülür. Çünkü etraflarında zengin kimse

yoktur, kıyas yapamazlar. Yoksulluk, aynı zamanda kendini bir başkasıyla, kendi benzerleriyle ve etrafındakilerle tanımlamaktır. Dolayısıyla görelî yoksulluk kavramından öznel yoksulluk kavramına doğru savrulabiliriz. İktisatçılar bu savrulmayı sevmedikleri için başka bir şey icat ettiler, o da şu: Görelî yoksulluk kavramını nesnel olarak nasıl ölçebiliriz? Kişilere sorarak ölçemeyeceğimize göre, bunu bir gelir dağılımı eşitsizliği olarak algılamak ve ortanca gelirin belli bir seviyesinin altında olanlar diye tanımlamak. Ortanca gelirin ne demek olduğunu biliyor musunuz? Ortalama geliri biliyorsunuz. Ortanca gelir, 100 kişiden oluşan bir popülasyonda, kişileri en düşük 0 gelirden, en yüksek 100 geliriye kadar bir sıraya koyduğunuzda, 50. kişinin geliri demek. Yani medyan gelir. Ortanca gelir ile ortalama gelir aynı olmaz; ortalama gelir toplam 100 kişinin gelirinin 100'e bölünmesidir. Ama bir kişinin 100 lira, 99 kişinin 1 lira kazandığı bir toplulukta, ortaya çıkacak olan ortalama gelirle, 0 ile 100 arasında dağıtılmış ortanca gelir seviyesi çok farklı olabilir.

Katılımcı: Ama o zaman ortanca gelir çok gerçekçi bir şey olmaz.

Ahmet İnsel: Niye? Bakın, şimdi o gelirin belli bir yüzdesi tespit edilir ve o yüzdenin altında olanlar tespit edilir. Avrupa'da ve OECD standartlarında kullanılan seviye yüzde 50'dir; yani ortanca gelirin yüzde 50'sinin altında olanlardır. Amerika'da kullanılan seviye yüzde 40'tır, İsveç'de yüzde 60'tır. Tabii yüzde 60'ı seçtiğinizde, aynı gelir dağılımında daha fazla yoksul çıkar, yüzde 40'ı tespit ederseniz daha az yoksul çıkar. Bu bir siyasi tercih konusudur, başka bir şey değil! Şu anda bunların üçü de kullanılıyor. Bugün Türkiye'de Devlet İstatistik Enstitüsü'nün hesapladığı hane halkı araştırmalarında kullanılan görelî yoksulluk tanımında, ortanca gelirin yüzde 50'si kullanılıyor. Bu yoksulluk, örneğin Fransa'da nüfusun yüzde 13'ünü temsil ediyor; mutlak yoksulluk nüfusun yüzde üçten az demiştim, bu yoksullukla baktığınız zaman Fransa'da hane halklarının yüzde 13'ü yoksul. Ama tabii bu yoksulların içinde öyle yoksullar var ki, tüketimlerine baktığınız zaman, Türkiye'de yoksul olarak addetmediğiniz insanların tüketimine benzeyebilirler. Bu, görelî yoksulluk kavramı. Fransa'da yaşayan bir insanın yoksulluğu, evrensel bir insani yoksulluk değil. Dolayısıyla burada STK'lar evrensel yoksullukla mücadele programına ve bunu hedefleyen politika araçlarına sahip olamaz.

Burada STK'lar kaçınılmaz olarak yereldir. Eğer görelı yoksullukla mücadele edilecekse, örneğin Dünya Bankası veya hükümet görelı yoksullukla mücadele etmeyi hedefine koyduysa ve STK'lar buradan bu kaynakları kullanacaksa, evrensel yoksullukla mücadele kampanyasının aracına sahip değiller. Nasıl sahip olabilirler? Evrensel bir görelı yoksullukla mücadele nasıl mümkün olabilir? Evrensel anlamda bir asgari gelir tanımı yapmamızla mümkün olabilir. Eğer gerçekten bir evrensel asgari gelir -asgari ücret demiyorum- tanımı yapabilirsek, o zaman STK'lar, bu evrensel asgari gelirin altında kalan hane halklarına, evrensel bir nakdi transfer mekanizmasının aracısı olabilirler. Ama bu evrensel bir nakdi transfer mekanizması gerektirir. Bu çerçevede zaten STK'ların bir kesimi, ATTAC gibi STK'lar, Tobin vergisi dediğimiz verginin, yani çok kısa vadeli sermaye hareketleri üzerine konacak olan verginin bu amaçla, evrensel bir asgari gelir güvencesini finanse etme amacıyla kullanıldığı zaman anlamlı olacağı söylerler. Gördüğünüz gibi burada böyle bir evrensel görelı yoksullukla mücadele kampanyasının, evrensel kaynağına sahip olmanız lazım. ATTAC ve Tobin vergisi çerçevesinde bulunan kaynak, sermaye hareketlerinin finanse edilmesi, ama bu başka bir şey de olabilirdi; Avrupalıların başladıkları karbondiyoksit emisyonlarının üzerinden alınacak vergi de bunu finanse edilebilirdi. Bütün dünyadan alınacağı için bütün dünyaya aktarılabilecek bir vergi olabilirdi.

Evrensel bağlamda baktığımız zaman, yoksullukla mücadelenin bu versiyonunda iki yöneme başvurabiliriz. Birincisi nakdi yardımı; hibeyi o ülkenin devletine teslim edersiniz ve o devletten bunu bir asgari gelir güvencesi olarak dağıtmasını talep edersiniz. Veyahut bunu yerel dağıtım mekanizmaları yoluyla STK'lar veya devlet merkezli yerel örgütler yoluyla yapabilirsiniz. İkincisi kağıt üzerinde çok hoş gözüküyor, fakat pratikte mümkün değil. Çünkü ikincisini yaptığınız zaman, topladığınız paranın önemli bir bölümünü, paranın dağıtılması ve yerine ulaştırılması mekanizmaları için harcamak zorundasınız, spesifik bir örgütlenme yapmalısınız. STK'lar çok hoş görünüyorlar ama, özellikle kalkınmakta olan ülkelerde, çalışanların çok büyük bir bölümü profesyonel. STK'larda gönüllülüğün kalkmış olduğu ülkeler de var. Kalkınmakta olan ülkelerde STK'larda gönüllü çalışmak çok yaygın değil, Türkiye'de de böyle. Dolayısıyla böyle bir dağıtım mekanizmasını oluşturmak için, devletin oluşturduğu sosyal sigorta sistemi gibi çok yaygın bir dağıtım mekanizması yapmak gerekir. Paranın büyük bir bölümünü buraya harcarsınız. Dolayısıyla sonuçta

bu tür makro toplumsal nakdi yardım mekanizmaları, ancak, genellikle varolan idari yapıların kullanılması üzerinden gerçekleştirilebilir. Çünkü devletlerin böyle bir yapıları var. Devletler merkezi veya federatif olabilirler, bunun bir önemi yok, ama varolan yapıların üzerinden yapıldığı zaman anlamlıdır. Bildiğiniz gibi STK'ların giderek artan iyi yönetim ilkelerinden bir tanesi -ki bu çok önemli- para toplama maliyetinin, toplanan paranın belli bir oranını geçmemesi; yani siz 100 lira toplamak için her yıl 60 liralık ilan veriyorsanız, yoksullara yardım etmiyorsunuz, basın sektörünü finanse ediyorsunuzdur. Bu oranın sıfır da olması mümkün değil ama makul olmalı; yüzde 10 mu, 20 mi her neyse. Normal olarak uluslararası STK'lar, iyi yönetim ilkeleri çerçevesinde, bunları ilan etmek konusunda kendilerini giderek yükümlü olarak tanımlıyorlar. Bu birinci kriter. İkinci kriterse, idari harcamaların belli bir seviyenin üzerine çıkmaması gerekliliği. Tabii bu seviye de yüzde 50, yüzde 70 değildir. Dolayısıyla "ben proje yazdım, şu konularda araştırmalar yaptık, 100 liralık hibe aldık, 80-90 lira da araştırma masraflarına gitti" dersiniz, bu bir STK faaliyeti değil, bir araştırma faaliyeti olur. STK için yapılmış ya da yapılmamış olması önemli değildir. Bunu insani yardım yapan STK'lar için söylüyorum. Dolayısıyla burada bir kriter olaması lazım; örneğin yüzde 15 çok kullanılan bir kriterdir. İdari harcamaların toplam gelirlerin yüzde 15'ini geçmemesi gerekir. Bazı STK'larda bu oran yüzde 10'dur. Örneğin Fransa'daki "Restos du Coeur"de kriter yüzde 10'dur. Her gün aynı olarak yemek dağıttıkları halde, idari harcamaları yüzde 10'un üzerine geçmez. Bu çerçevede baktığınız zaman, STK'ların anlamlı hareket olanakları sınırlanıyor.

Görelî yoksulluk dediğimiz yoksullukla mücadelede, STK'lar daha çok hedeflendirilmiş politikalar güderler. Örneğin Dünya Bankası'yla Türkiye'de yürütülen bir pilot proje var; Türkiye'deki yoksullukta önemli etmenlerden bir tanesinin, çocukların eğitimsiz olması noktasından hareket ediliyor. Niye çocukların eğitimsiz olması yoksulluğun önemli bir etmeni? Çünkü çocuk eğitimsiz olduğunda donanımsız olduğu için, kuşaktan kuşağa yoksulluk mirasının devralınmasının bir aracı haline geliyor. Çocukların okula gitmemesi yoksulluk yaratıcı bir faktör, böyle kabul ediyoruz. Yüzde yüz doğru değil ama, büyük ölçüde doğru. Ama çocuklarını okula yollamayan ailelerin bir kısmı, -bunu inançları gereği yapanlar çok az- okul olmadığı için yollayamıyorlar, bu da Türkiye'de çok marjinal bir şey. Aslında daha çok o çocuğun çalışması, hane halkına katkıda bulunması için yollamıyorlar. Hane halkının gelir seviyesi çok düşük olduğu için, bu anlamlı bir katkı oluyor. İstanbul'da çalışan bir anne ve babanın çocuğuna sokakta mendil sattırarak elde edeceği katkı, hane halkı

açısından anlamlı olmadığı için, bunu pek düşünmeyebilir. Ama toplam geliri 200-250 lira olan bir hane halkında, çocuk ayda 50 veya 70 lira getirebiliyorsa, bu vazgeçilemeyecek bir şeydir. Buradan hareket ederek Dünya Bankası'nın STK'larla başlattığı bir pilot proje var: Yoksullukla Mücadele Projesi. Ait olduğu hane halkına gelir getirebilmek için çalışan ve getirdiği gelir aile için vazgeçilemez olan, bu yüzden okula gitmeyen çocukların tespit edilmesi, hane halkı reisinin ikna edilmesi, bu çocuğun okula gönderilmesi koşuluyla, telafi edici nakdi gelir yardımıyla bulunması. Bu miktar, Türkiye'de, çocuğun okula gitmesi koşuluyla 50 milyon lira. Şimdi bunun STK tarafından yapılması, kaymakam ve muhtar tarafından yapılmasından daha anlamlı olabilir. Aslında STK burada bir şey yapmıyor, parayı o vermiyor, kim veriyorsa gidip ondan alıyor. Bunu daha çok sosyal yardımlaşma fonları veriyor. Ama STK aracı kuruluş. Paranın STK'dan gelmesi önemli değil, gelmesi gerekmiyor, kamu kaynağından olması her zaman daha doğru. Ama bu yoksullukla mücadele programı. Eğer eğitim yoksulluğu azaltıyor verisi doğru ise, yoksulluğun uzun vadede kendini üretme kanallarını tıkiyorsunuz.

Şu anda uygulanan ikinci bir pilot proje daha var. Bu, Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu kaynaklı ve STK'ların da dahil olduğu bir proje; sağlıkla ilgili. Eksik sağlık hizmetinin 0-2 veya 0-4 yaş arası erken çocuklukta hissedilmesinin, zihinsel özürllük, fiziki açıdan kırılgnlık, hastalıklara sürekli açık olmak gibi telafi edilemez kapasite eksikliği yarattığı noktasından hareket ederek, bunun ileride yoksulluk riskini arttırıcı amiller olarak tanımlanması -ki bu tanımlamaya sosyologlar ve iktisatçılar da katılır- ve bunun engellenmesi. Bunu nasıl engelleyebilirsiniz? Çocuğun o yaşlarda sağlık denetimine gitmesi lazım. Bunun için ailenin teşvik edilmesi lazım. Bu da parasız olmalı; zaten öyle, parasız yeşil kart var. Ama bunun bilincinde olmadıkları için, üşendikleri için, para alırlar korkusuyla ve başka bir yığın nedenden dolayı, ailelerin çocuklarını bu denetime götürmediğini biliyoruz. Bu denetimin bir taraftan da ulaşılabilir hale gelmesi lazım. Şu anda Türkiye'deki pilot proje, STK'ların bu sağlık hizmetlerini Sağlık Bakanlığı'yla beraber organize etmeleri, daha da önemlisi belli yaş dilimindeki çocukların altı ayda bir sağlık ocağına götürülmeleri koşuluyla aileye yardımda bulunulmasını içeriyor. Yani koşullu çocuk yardımı yapılması.

Aynı şekilde hamilelik yardımı da yapılmaya başlanıyor, bu da pilot projenin üçüncü ayağı. Hamile kadının, hamilelik yardımı alabilmesi için, hamileliği sırasında ya bir, ya da iki kez doktor denetimine gitmesi gerekiyor.

Bütün bunlar STK'ların aracı olabilecekleri yardımlar; ya o sağlık hizmetini vermek amacıyla aracı olabilecekleri, ya o kişilerin bu haklara ulaşmalarında aracı olabilecekleri ya da bu kişilerin tespitinde aracı olabilecekleri çok ciddi bir faaliyet alanı. Fakat, örneğin Hollanda'da çok yaygın olan bu faaliyet alanının merkezi organizasyonu mümkün değil. Burada STK'ların en fazla muhattap alacakları kuruluşlar, yerel yönetim kuruluşları. Çünkü bu bir yerel yönetim organizasyon sorunu, merkezi yönetim organizasyonu sorunu değil. Dolayısıyla burada yerel yönetimlerle STK'ların politika araçlarını geliştirmeleri gerekiyor.

Şimdi dışlanma konusuna gelelim. Dışlanma, yoksulluğu kapsayan fakat yoksulluğu aşan bir olgu. Dışlanma, toplumun asli faaliyetlerine girme hakkına fiilen veya hukuken sahip olmamaktır. Bunun için verebileceğimiz en anlamlı örnek, çingenelerdir. Yapılan araştırmalara göre, mutlak yoksulluk ölçüsünde ele alındığı zaman, çingeneler zengin değiller ama öyle vahim bir yoksulluk da çekmiyorlar. Daha çok Avrupa için bahsediyorum, Türkiye için değil. Bir kere çevreleri onları toplumsal alandan dışlamıştır, ikincisi ve bence daha önemlisi bu dışlanmışlığı içselleştirmişlerdir. Örneğin Avrupa'da çingeneler tipik bir etnik dışlanmışlık örneğidirler. Dışlanmışlığın içselleştirilmesinden bahsettiğime göre, buradaki, çingene hane halklarına sadece para yardımıyla çözülemeyecek bir dışlanmışlıktır. STK'lar burada çok ciddi bir sosyal görev üstlenebilirler. Bu görev, bu nüfus grubuyla toplumun geri kalanıyla arasında çeşitli nedenlerle varolan dışlama mekanizmalarını aşmak için müdahalelerde bulunmak olabilir. Türkiye'de birkaç STK çingene sorununun bu boyutunun da olduğunu dikkate alarak, iki yıldır yeni girişimlerde bulunmaya başladılar. Bunlardan bir tanesi, folklorik gelmekle birlikte etkilerinin hiç de folklorik olmadığı düzenli kültür şenlikleri yapmak. Çingenelerin kendi kültürlerinin toplumsal olarak değerli, eşdeğerli olabileceğini, topluma değil, önce çingenelere kabul ettirmek. Dışlanmışlık kültüründen, eşdeğerlilik kültürüne geçmesine sağlamak. Dolayısıyla bu kültür faaliyetleri, doğru dürüst tasarlandığı zaman sadece folklorik faaliyetler değildir. Özellikle bu gruplar için yönetilen ve uygulanan kültür faaliyetleri, esas olarak o nüfus grubunun, kendini toplumdan dışlamasına neden olan, toplumun da onu dışlamasına neden olan kültürel özelliklerinin eşdeğerliğini, onlara ilk baştan sunmaktır. Bu faaliyetlerin yanında, yine STK'lar aracılığıyla yapılan ve çingenelerle ilgili çok önemli gördüğüm bir girişim de şu; yine hedeflenmiş politikalarla çingenelerin kendi elitlerini yetiştirebilmelerini sağlamak. Yani o popülasyon içinden doktor, avukat, mühendis çıkması, dolayısıyla gelecek kuşaklarının toplumsal yükselme

dinamiğini, en azından çocuklar seviyesinde inandırıcı hale getirebilmesi. Bunun için, çingene ailelerinin çocuklarına yönelik özel burs yöntemleri geliştirmek konusunda çalışan bazı STK'lar var. Yani burada amaç, çingenelerin içinde gelecek kuşakta örnekle teşkil edebilecek, onların toplumsal entegrasyonunu inandırıcı kılacak örnekler oluşturabilmek.

Yoksulluk ve dışlanmışlıkla mücadele, bir sosyal politika alanı. Burada STK'ların kaçınılmaz olarak çok çatışmalı bir yere girdiklerini görüyoruz. O da şu; sosyal politika, kamu kurumlarının görev ve yetki alanında mıdır, yoksa sosyal politika STK'lar tarafından da yürütülen meşru bir hedef, bir amaç mıdır? Merkezîyetçi jakoben geleneği olan devletlerde, sosyal politikaların kamu kuruluşları dışındaki girişimler ve kuruluşlar tarafından yürütülmesine şüpheyle bakılır. Çünkü bu zihniyet, bu siyaset felsefesi geleneği, kamu kuruluşları dışındaki kuruluşların, sosyal politika girişimleri vasıtasıyla, devletten bağımsız meşruiyet alanları oluşacağı endişesini taşır. Çünkü sosyal politika aynı zamanda bir meşruiyet kazanma alanıdır. Siz yardım götürdüğünüz anda, yardımı alanla, elinizi uzattığınız kişiyle bir tanınma ve meşruiyet ilişkisi kurarsınız. Devletlerin sosyal politikaya önem vermeleri, sadece iyilik yapmak değil, meşruiyetlerini pekiştirmek amacı taşır. Burada bir meşruiyet paylaşımı çatışması gündeme gelir. Türkiye'de olduğu gibi, Fransa'da uzun yıllardan beri olduğu gibi, jakoben ve merkezîyetçi geleneklerde bu çatışma olur. Buna karşılık daha ademi merkezîyetçi, siyasi felsefesi daha federatif bir geleneğe sahip Anglosakson geleneğindeki toplumlarda yerindelik ilkesi daha ağır bastığı için, sorunların bir bölümünün çözülmesinin, toplumun özerk örgütlenmeleriyle meşru olduğu fikri daha güçlü olduğu için, sosyal politika sadece devlet merkezli tasarlanmaz. Dolayısıyla bu tür toplumlarda, yerel veya ulusal sivil toplum kuruluşları, sosyal politika konularında aktör veya partnerdirler.

İş, yoksullukla mücadele, sosyal politika konularına girince, güzel. Peki, insan hakları konusuna gelince nasıl yapacağız? Çünkü insan hakları, insanların kendi aralarındaki çatışmalarda müdahil olmaktan önce, yurttaşlarla devlet arasındaki, devletin yurttaşlar nezdindeki hak ihlallerinde devreye giren esas bir kavram. İnsan hakkı ihlali dediğimiz olgu, sivil alanda mümkün olan bir şey, ama esas olarak insan hakkı ihlalinin merkezinde devlet yapılanması var. Neden? Çünkü devlet bir yetkiyi kullanarak hak ihlalinde bulunuyor. Öbüründe devlete diyorsunuz ki "orada bir suç

işlenmiş, suçu cezalandırır”; adam çocuğunu dövmüş veya karısına işkence yapıyor. Bu bir insan hakkı ihlali, ama bu zaten suç olarak tanımlanmış bir ihlal. İşkenceyi kadın veya erkek eşine yaptığı zaman, bu bir ağır ceza suçu ve siz müdahale etmesi konusunda bir üçüncüye, devlete baş vuruyorsunuz. Suçu devlet işlediği zaman, hakkı devlet çiğnediği zaman, işkenceyi devlet yaptığı zaman, yani hakem oyuncu haline geldiği zaman, başka bir şeye ihtiyacınız var. Dolayısıyla insan hakları sorununda esas sıkıntılı alan, devletin insan hakları ihlalleri konusu. Biraz evvel yoksulluk ve dışlanma konularında sivil toplum kuruluşlarının, kamu kuruluşlarıyla kaçınılmaz olarak yakın ilişki içinde olacaklarını, bunun doğası gereği olduğunu söyledim. Şimdi akla, insan hakları konusunda nasıl yakın ilişki içinde olacağız sorusu geliyor, STK’lar ilgili. Yani Türkiye’de örneği olduğu gibi, devletin oluşturduğu bir insan hakları komisyonuna, STK’lardan adam atandığı zaman, bu sorun çözülmüş mü oluyor? Partner mi olmuş oluyor? Dolayısıyla STK’ların gerek insan hakları mücadelesini, gerekse yoksulluk ve dışlanmayla mücadeleyi faaliyet olarak kendilerine seçmeleri gereğini kaçınılmaz olarak gündeme getirir. “Ben insan hakları mücadelesi de veririm, aynı zamanda yoksullukla da mücadele ederim” dediğiniz zaman, bir gün kaymakamla oturur, beraber yoksullukla mücadele politikası güdersiniz, ertesi gün aynı kaymakamın karşısına çıkıp, onun personelinin işlediği işkenceyle ilgili suç duyurusunda bulunmak ya da o kaymakamı dava etmek zorunda kalırsınız. STK’ların Türkiye’deki bazı örneklerden hareket ederek söylüyorum; STK’ların yaptıkları iş, eğer sadece proje yazmakla sınırlı değilse, varlık nedenleri eyleme yönelikse, politikaya, faaliyete yönelikse, o zaman kendilerini ayakta tutmak için, gelir kaynağı elde etmek için her projeye saldırmaları, müdahil olmaları, zaman içinde amaçlarından uzaklaşmalarına, başka güç kaynakları tarafından araçlaştırmalarına yol açar. Bu, özellikle devletle olan ilişkileri için geçerlidir. Bildiğim birkaç sivil toplum kuruluşu maalesef bu ikilemi Doğu’da yaşıyor: Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu’nun, Dünya Bankası’yla başlattığı pilot projelerde, valilikler ve kaymakamlıklar bu projelerin mülki amiri konumunda. Kaymakamlarla birlikte yürüttükleri, zannediyorum çocukların okula gönderilmesi projesi söz konusuydu. Ama bu arada buldukları bölgede “köye dönüş”ün yasaklanmasını insan hakları ihlali olarak gündeme getirdiler. Bu yüzden, başlattıkları sosyal yardım fonu merkezli projelerinden de uzaklaştırıldılar. Şimdi bu iyi olmuş diyebilirsiniz; ama hayır, iyi olmuş diyemeyiz. Eğer gerçekten sosyal yardım projelerinin yararına inanıyorsak, o zaman sosyal yardım projelerinde devam etmekte yarar var. Eğer bu projeleri,

faaliyeti devam ettirecek bir gelir kaynağı olarak görmüyorsak, bunun gerçekten önemli olduğuna inanıyorsak, o zaman bu projeleri engelleyecek diğer girişimlerde bulunmamak lazım. Bu “herşeyi yaparım, her alanda bulunurum” mantığı, sonuç olarak sivil toplum kuruluşlarının bu alanlarda kendi kendilerinin engelleyicisi olmasına yol açabilir.

Sivil toplum kuruluşları insan hakları meselesinde, hedeflerin tespit edilmesi ve gerçekleştirilmesi anlamında çok daha zor bir alandadır. Neden? Bir tek önemli nedenini vurgulayacağım; sosyal yardım projeleri için devletten kaynak alabilirsiniz, Avrupa Birliği’nden de kaynak alabilirsiniz, inandırıcı, özerk, tüm meşruiyetine haiz insan hakları mücadeleleri için, devlet ve Avrupa Birliği’nden alacağınız yardımlar, her zaman sırtınızda kamburdurlar. Dolayısıyla insan hakları mücadelesini veren sivil toplum kuruluşlarının, doğrudan toplumsal maddi desteğe ihtiyaçları vardır. Bu da Türkiye gibi kalkınmakta olan ülkelerde, Türkiye gibi hane halklarının bu tür yardımları yapmaktan imtina ettiği ülkelerde mümkün değil. Örneğin Amnesty International gibi veya Uluslararası İnsan Hakları Örgütü gibi bir kuruluş, elbette bulunduğu ülkenin devletinden maddi destek istemez, isteyemez. İstemesi varlığına aykırı olur, varlık nedeniyle çelişir. Dolayısıyla bu tür kuruluşlar, ancak kitlesel desteklerle yürür. Yani bu tip kuruluşların, mesela Volkswagen Foundation’dan para alması da yanlışdır. Yapılıyor, ama yanlışdır. Dolayısıyla insan hakları alanında mücadele vermek, hedef tespit etmek kolaydır ama, bunun maddi olanaklarını yaratmak çok daha zordur. İnsan hakları mücadelesi veren bir örgüte, kalkıp da “harcamalarınızın yüzde 15’i idari harcamalar olmalıdır” diyemezsiniz. Çünkü orada başka bir organizasyon söz konusudur.

Kitlesel insan hakları dernekleriyle, beş-altı kişinin inisiyatifine dayalı ve onlarla sınırlı, üyelik merkezli olmayan STK’ları da bu çerçevede ayırmak gerekiyor. İki tür STK var; birincisi, üyelik merkezli STK’lar, yani çok yaygın bir üye tabanı oluşturarak mücadelesini devam ettiren STK’lar. Bunlar genellikle maddi dayanaklarının önemli bir bölümünü kendi üye desteklerine sağlayabilirler. Zaten onun için geniş tabanlı üyeleri vardır. Bir de proje merkezli olan STK’lar var. Bunların maddi kaynakları elbette dışarıdan olmak zorundadır. Ama şunu belirterek bitirmek istiyorum; insan hakları alanında uzmanlaşmış STK’ların üye merkezli olmamaları, bence doğalarına

aykırıdır. Meşruiyetlerini büyük ölçüde zedeler, eksik bırakır. İnsan hakları temalı STK'lar, iyi niyetli beş kişinin meşruiyetine dayanamazlar.

Katılımcı: Üyelik merkezli olmalıdır diyorsunuz.

Ahmet İnsel: Bu bir meşruiyet sorunu. Siz kalkıp da “ben doğru olanı söyleyeceğim, doğru olan budur” dediğinizde, kendinizden menkul bir meşruiyetiniz var. 70 milyonda bir kişisiniz, sadece yetişkinleri alırsanız 35 milyonda bir kişisiniz. Geri kalandan ne daha fazla, ne daha az meşruiyetiniz var. Ama geniş tabanlı, yaygın katılımlı, demokratik seçimlerle oluşmuş, insan hakları merkezli bir STK iseniz, o zaman zaten “ben” değil “biz” söz konusu; sizin dediklerinizi onaylayan veya eleştiren, denetleyen bir geniş kitlenin adına konuşuyor olmanız gerekir. Meşruiyetinizi burdan almanız gerekir. Yoksullukla mücadele eden bir STK için gerekli değil, çünkü onun meşruiyeti, kendinden menkul bir iş yapması. Ne diyor, “ben, devletin de tespit ettiği yoksullukla mücadele için şu alanda, şunu yapacağım”. Ama sizin Türkiye’de işkenceyle mücadele amaçlı kurduğunuz STK, bu amacı yürütecek beş kişiden oluşuyorsa, bu kendinden menkul bir meşruiyettir.

Katılımcı: Yani kağıt üzerinde meşru olsa da, meşru değil.

Ahmet İnsel: Amacına göre; siyasi alanda, insan hakları alanında götürülen bir faaliyette kendinden menkul bir meşruiyetin olmaması lazım. Ötekinde kendinden menkul meşruiyet yok, zaten kendinden menkuliyet diye bir şey söz konusu değil. Zaten siz, başka kurumların tespit ettiği ve meşru gördüğü, yararlı bulduğu hedeflerin uygulayıcısı konumundasınız.

Katılımcı: Aslında bu söylediğiniz, topluma dönük bir insan hakları çalışması yapan kuruluşlar için çok fazla geçerli değil. Devleti karşısına almak değil de, örneğin insan hakları konusunda toplumda bir farkındalık yaratmak...

Ahmet İnsel: Bunun bile bir misyoner faaliyeti halinde örgütlenmemesi lazım. İyiyi ve doğruyu bilen insanların, bilgiyi diğerlerine götürmesi gibi.

Katılımcı: Proje merkezli olduğu zaman...

Ahmet İnsel: Proje merkezli olduğunuz zaman, siz zaten eyleme yönelik değilsiniz. Onun için onu ayırdım. Proje merkezli olmak ne demek? Bir proje hazırlamak ve deneme babında uygulamasını yapmaktır. Proje merkezli değil de, bu iş gerçekten sürekli, kalıcı bir amaç haline gelmişse, durum başka. Örneğin Türkiye’de İnsan Hakları Derneği veya İnsan Hakları Vakfı, artık proje merkezli bir dernek veya vakıf olarak tanımlanamaz. Ama o zaman da hem vakfın, hem de derneğin geniş tabanlı bir desteği olması lazım ki, yaptıkları mücadelede meşruiyetleri 15 tane iyi insanın taşıdığı meşruiyetle sınırlı kalmasın. Avrupa’daki İnsan Hakları derneklerine kıyasla Türkiye’deki İnsan Hakları Derneği’nin çektiği sıkıntılardan bir tanesi bu; faaliyetini geniş üye tabanlı faaliyete dönüştürememiş olması.

Peki, sorulara geçelim.

Katılımcı: İnsan hakları örgütlerinin devletlerden ve uluslararası kuruluşlardan para almamalarını meşruluklarına bağladınız. Şu anda devletlerin verdiği fonlar da var aslında, Hollanda gibi mesela. Diyoruz ki eğer oradan fon alıyorsa, bu onları meşru kılmıyor. Ben açıkçası öyle düşünmüyorum, çünkü bence şöyle bir mantık var; bir devlet, devlettir. İşkence yapıyor olabilir, uyguluyor olabilir. Ama hâlâ insan haklarıyla ilgili bir fon veriyor ve o kullanılıyor, iyi bir şey de yapılıyor olabilir. Zaten kurumlar kendi içinde çelişkili değil midir, ondan kesinlikle fon alınmaz denilebilir mi?

Ahmet İnsel: Hayır, ille de alınmaz demiyorum. Şunu söylemek istiyorum; eğer gerçekten insan hakkı merkezli bir mücadele sürdürüyorsanız, devletle çatışmaya girdiğinizde de ayakta kalabileceğiniz bir desteğinizin olması lazım. Çünkü sonuçta o kurumlarla çatışmaya girersiniz. Böyle bir şey olur mu olmaz mı bilmiyorum ama, şimdi hipotez olarak çok basit bir şey söyleyeceğim; bugün Avrupa Birliği’ne müracaat ettiğinizde, zorla göç ettirilmiş Kürtlerin köye dönüş projeleriyle ilgili bir yardım aldığınızda, burada Avrupa Birliği kurumlarıyla, PKK’nın boşalttığı köylerle ilgili alanlarda çatışmaya girmemeniz lazım.

Greenpeace ile ilgili bir şey vardı; örgütün bir alandaki faaliyetini durdurmasıyla ilgiliydi. Büyük bir şirket vakfından aldığı yardım nedeniyle eylemin durdurulması söz konusu olmuştu. İçerdeki muhalif kesimin ortaya attığı bir iddiaydı sanırım. Tabii burada püriten olmamak lazım, şunu sürekli görmeli; sosyal yardım politikalarında kamu kuruluşlarıyla, devletle kaçınılmaz olarak ve olumlu bir tamamlayıcılık

ilişkisinde bulunabilirsiniz. Hatta şunu söyleyeyim; ben, sivil toplum kuruluşlarının sosyal politika alanlarında, “devlete gerek yok, biz yaparız” demesinin yanlış ve tehlikeli olduğuna inanıyorum. Bu, neo-liberal bir projenin uzantısıdır. “Devlete gerek yok, biz yaparız” denmesi, sosyal politikanın özelleştirilmesidir ve ultra-liberal bir projedir. STK’ların buna girişmeleri, ultra-liberal projelerin aracı olmaları anlamına gelir. Buna karşılık aynı şeyi insan hakları için söyleyemem. Yani “devletle biz sosyal politikalarda olduğu gibi elele, insan hakları mücadelesi vereceğiz” dediğiniz zaman, insan hakları mücadelesini, eylemlerini devlet merkezli hale getirirsiniz.

Katılımcı: Devletle töre cinayetleriye ilgili işbirliği yapabilirsiniz ama işkenceyle ilgili işbirliği yapamazsınız.

Ahmet İnsel: Tabii. Töre cinayetleriyle ilgili işbirliği yaparsınız. Bu zaten tanımlanmış bir suçtur, bunu cezalandır diyeceksiniz. Hele son ceza kanununda ceza indirimleri de ortadan kaldırıldığına göre, töre cinayetlerinde çok fazla yapacağınız bir şey yok. Nebahat Hanım’ın yaptığı gibi, töre cinayetine maruz kalan kadınları korumak için girişimde bulunursunuz. Sizin cezalandırmaya yetkiniz yok, olmasın da üstelik. Orada ikame olmaz. İnsan haklarında ikame olmaz, sivil toplum kuruluşları cezalandırıcı konumda olamazlar. İyi bir şey değil belki ama, sosyal politikalarda ikame de mümkün. Devletle çatışmanın her an mümkün olabileceği bir alan olduğu için söylüyorum, aralarındaki fark bu. STK’lar sosyal politika konularında kesinlikle “devletin yerine ben yaparım” dememelidir. Mesela, doğrusunu söylemek gerekirse, ben bazı STK’ların eğitim konusunda Türkiye’de aldığı tavrı çok yanlış buluyorum; okul açmak ve okulun A’dan Z’ye her şeyini kendisinin yürütmesi. Öyle bir hale geliyor ki, sonunda paralı elit okulu oluyor. Amacından uzaklaşmış beyaz Türk okullarına dönüşüyor.

Nurhan Yentürk: Daha genelleştirilip şöyle denilebilir; çelişkili ya da çatışmalı bir alana gireceğin bir merkezden para alma. Mesela sokak çocukları için mafyadan para almamak ya da töre cinayetleri için ağadan almamak gibi. Dolayısıyla sadece devlet diye tanımlayınca, sanki hiç bir yerle ilişki kurma çağışımı yarattı.

Ahmet İnsel: İnsan hakları konusunda çelişkili olacak olan nokta, zaten devlettir.

Nurhan Yentürk: Evet, o konuda da devlettir. Ama yine de “mutlak olarak devletten para almam” demek değil, sadece çelişkili alanla ilgili olarak... Greenpace’in Shell’den para almaması gerekliliği gibi.

Katılımcı: Ya da çalışma şartlarına insan hakları açısından uymayan şirketlerden...

Ahmet İnsel: Burada faaliyet özelliği çok önemli. Ama gerçekten püriten olmamalı; “ben pürüm, safım, ama hiç bir şey de yapmıyorum” dememeli. Dolayısıyla doğrulukla ilgili bir tehlike de var, o da bir şey yapmamak. Kendinizi o saflığınız içinde tatmin edersiniz ama o orada kalır.

Benim iki alan üzerinde konuşmam istenmişti; fakirlik, dışlanmışlık ve insan hakları. Ben fakirlikle mücadelenin bir insan hakkı mücadelesi haline getirilmesine çok taraftar değilim. Çünkü yoksullukla mücadele çok boyutlu bir mücadele. Burada gerçekten bunun bir insan hakkı mücadelesi haline getirilip, “devletlerin karışmasına gerek yok, bunu biz vakıflarımızla hallederiz, bize bırakın” noktasına getirilebileceği endişesini taşıyorum. Bu endişenin çok bariz örneklerini arama-kurtarma faaliyetlerinde gördük.

Katılımcı: O zaman insan hakları kuruluşlarından kasıt, daha çok negatif haklar üzerine çalışmak mı?

Ahmet İnsel: Evet haklısın, negatif haklar üzerine çalışmaktır. Öbürü zaten farklı bir şey, spesifik. Yani kadınlardır, çocuklardır. Ama bu genel insan hakları, negatif özgürlükler alanında yoğunlaşılır. Öbürü, töre cinayetleri gibi bir hedeflenmiş bir alandır.

Şunu söyleyerek bitirmek istiyorum; ben geçen sene de bu tartışmayı özellikle teşvik etmiştim. Türkiye’de ve özellikle kalkınmakta olan ülkelerde, yani istihdamın sorun olduğu, ortalama gelir seviyesinin düşük olduğu ülkelerde, sivil toplum kuruluşlarının meşruiyeti konusuna daha özen gösterilmesi, daha dikkat edilmesi gereği olduğu inancındayım. Çünkü ortalama gelir seviyesinin düşük olması ve istihdam sorunun ciddi boyutlarda olması nedeniyle, kendinden menkul meşruiyet konusunda hassas olunmazsa, sivil toplum kuruluşlarının önemli bir bölümünün, sadece o kuruluşların animatörlerinin istihdam aracı haline dönüşmesi ihtimali, riski olduğu kanısındayım: Esas amacın, o kuruluşların animatörlerinin, çalışanlarının geçim kaynağı, istihdam

aracı haline gelmesi. Bunu engelleyecek olan şey, meşruiyet kaynağıdır. Bu ille de insanlar bedava çalışsınlar anlamına gelmiyor. Siz STK'ları esas olarak bir ücretli emek ilişkisine girmeyi istemediğiniz için, bundan imtina ettiğiniz için, bir serbest çalışan konumunda kendinizi varetmek istediğiniz için seçtiyseniz, dikkat etmeniz lazım, yaptığınızın meşruiyeti sizden menkul bir meşruiyettir. O zaman kalkıp da sivil toplum kuruluşu olarak, toplumda yer alırken aslında bir konum gaspında, bir meşruiyet gaspında bulunuyorsunuz diyebilirim. Bu, kalkınmakta olan ülkeler için çok önemli, çünkü ortalama gelir seviyesi düşük; Türkiye'de STK'ların faaliyetinde gördüğünüz ortalama gelir seviyesi, kaynaklar ve kullanılan emek itibarıyla toplumun ortalama gelir seviyesinin haliyle üstünde; hem keyifli hem de paralı iş kaynakları haline dönüşebilirler. Bu dönüşme bir zaman sonra STK'yı kendi merkezli bir faaliyet haline dönüştürebilir. Bu da o STK'nın bir anlamıyla toplumsal meşruiyetini kaybetmesi demektir.